

BESZÉLGETÉS LUKÁCS GYÖRGGYEL

A szerkesztőbizottság részéről Nagy Péter felkereste Lukács Györgyöt, hogy kikérje véleményét az irodalomtörténet periodizációjáról. Az alábbiakban a beszélgetés gyorsírási jegyzőkönyvét adjuk.

NP: Első kérdésem az lenne, hogy most - már több mint félévszázados aktiv irodalomtörténeti, kritikai, filozófiai és esztétikai munkásság alapján - Lukács elvtárs szerint mi a jelentősége az irodalomtörténet periodizációjának?

LGy: A periodizációnak biztosan van jelentősége, ha kellő kritikával nézzük. Hiszen az irodalom terén éppugy, mint az élet minden területén vannak egymástól kvalitatíve különböző korszakok. Ez bizonyos, csak éppen az tartozik a legnagyobb ritkaságok közé, ha a korszakhatárokat pontosan meg lehet vonni. Bizonyos tájékozódási pontok felvétele természetesen szükséges. A magam irodalomtörténeti praxisában mindig láttam, hogy rendkívül jelentősek ebben a tekintetben a nagy világesemények. A nyugati irodalomra gondolva például rendkívül fontos, hogy egy könyvről tudjuk azt: a francia forradalom előtt vagy után, 1848 előtt vagy után íródott. A német irodalomtörténet vonatkozásában például nem lehet az első Wilhelm Meister töredék és a későbbi Wilhelm Meister közötti különbséget analizálni, ha nem tudja az ember, hogy az első a forradalom előtt, a másik a forradalom után íródott; így van ez anélkül, hogy a könyvben a legkisebb célzás lenne a forradalomra. Ennélfogva nem kétsé-

ges, hogy ezeknek a döntő történelmi dátumoknak nagyon nagy szerepük van. Viszont veszélyes dolog - ez a gyakorlat/^aművészettörténetből került át az irodalomtörténetbe - a korszakok a priori fetiszizálása. Nem igaz pl., hogy egy művész csak a barokkon belül létezhessen, ^{hiszen éppen}holott az egyes művészek műveinek összessége adja a barokkot. Amint hogy egyáltalán nem biztos az sem, hogy egy korszakot ki lehet fejezni egy stílus-kategóriával. Nem kétséges például, hogy a francia 18. századbeli festészet tekintélyes részét a rokokó kategóriájával meg lehet határozni, de a korszak egyik legnagyobb festőjére, Chardinre mégsem mondhatjuk, hogy rokokó festő; hiszen semmi alapvető közössége a rokokó festőkkel nincs. Ez minden marxista számára természetes, mert minden korszakban létezik osztályharc, tehát különböző pontokról nézik az emberek a világot. Vannak idők, amikor a két küzdő fél stílusa közel áll egymáshoz, de vannak idők, amikor rendkívül távol. Én tehát amellett vagyok, hogy csináljunk periodizációt, de megfelelő kritikával és az egész társadalom, nem egy részlet-stílus szempontjából. Értelme van a periodizációnak, csak veszélyes a kategóriáit eltulozni. Összefüggések vannak: ha azt mondom, hogy Ady a Nyugat-korszak költője, ebben van egy bizonyos igazság, de ha megpróbálom Ady stílusát a Nyugattól "levezetni", akkor csupa ostobasághoz jutnék, hiszen éppen stíláris szempontból a legnagyobb ~~je~~ ellentét áll fenn a Nyugatban uralkodó költői irány és Ady iránya között, - annak ellenére, hogy jellemzően egy korszakhoz tartoznak.

A korszak-fogalmat természetesen csak mint ^(társadalmi)összefüggés-kategóriát lehet megfogalmazni, nem az irodalomból, hanem az irodalomnak az össztársadalomban elfoglalt helyzetéből.

NP: Adyra vonatkozólag van olyan kísérlet - még inkább csak az ötlet-felvetés, mint a kidolgozás stádiumában -, hogy - a kor uralkodó stílusa a szecesszió lévén - Adyt mint a szecesszió költőjét szemléljük.

LGy: Erre egy nihilista kérdéssel felelek: mi az a szecesszió? A szecesszió a valóságban azt jelentette akkor, hogy a képzőművészek egy része nem volt hajlandó többé a közös tárlatokon kiállítani és szecesszió formájában ^{Klinton} szervezkedett. Ha veszem a berlini szecessziót, amelynek Liebermann állt az élén és a bécsi szecessziót, amelyet Klimt vezetett, a kettő között van annyi különbség, mint Liebermann és a hivatalos festészet között. Ennélfogva nyugodt lélekkel kijelenthetném, hogy szecesszió, mint stílus=kategórián semmit sem értek. Ez a szó egyszerűen arra való, hogy valaki nem akar, vagy nem tud konkrétan analizálni és a konkrét elemzést egy divatos fétissel pátolja. A szecesszió szónak - mint stílus=jelölő szónak - az égvilágon semmi értelme nincs.

NP: Ahogy én értem, a szecessziót elsősorban a dekorativitással, a dekoráció eluralkodásával azonosítják.

LGy: De ez mindjárt nem igaz, mert a nem kis fontosságú berlini szecesszióban Liebermann abszolút nem dekoratív, sőt mondhatnám, hogy antidekoratív impresszionista festő volt. Persze azt is lehetne mondani, hogy a szecesszió dekorativitás, de akkor Liebermann és a német impresszionistákat ebből a keretből ki kell rekeszteni és szecesszió alatt csak a Klimt=féle tényleg dekoratív irányzatot érthetjük.

Véleményem szerint a Klimt=féle dekorativitásnak Adyhoz az égvilágon semmi köze sincs, mert Klimt dekorativitása lázadás ugyan a régi dekorativitás ellen, de csak ~~xxx~~ azért, hogy egy új

3

dekoratititást tegyen a helyére. Ady pedig egyszerűen felröb-
bantotta az összes magyar tartalmi és formai fétiseket. Hozzá
kell tennem, hogy ha van ennek a kornak dekoratív költője, ak-
kor az a fiatal Babits, aki sokkal dekoratívabb, mint Ady. Ha
a dekoratititást mint kategóriát átviszem a költészetre - amihez
őszintén szólva nagyon kevés kedvem van -, Adyra nézve ez akkor
sem jellemző. Jellemző viszont ez az állásfoglalás egy most ural-
kodó irodalomtörténeti áramlatra, amely abból a célból, hogy ki-
térjen a dolgok komoly analizise elől, az egymástól legtávolabb
fekvő kategóriákat, a legabsztraktabb és a legértelmetlenebb fé-
tiseket hajlandó igénybe venni. Szóval a szecesszió mint irodalom-
történeti stiluskategória fogalma inkább a kitalálójára jellemző,
mint Adyra.

NP: Ha jól értem, akkor ez végső analizisben azt is jelen-
ti, hogy ha felvennék a szecessziót, mint a kor uralkodó
stilusát, akkor ebből az következne, hogy a kor jellemző,
reprezentatív írója a fiatal Babits és nem Ady.

IGy: Ismételten be kell jelentenem hozzá=nem=értésemet; nem
tudom, mi az, hogy szecesszió. Ha mint művészeti mozgalmat te-
kinten, akkor persze ~~loggal~~ állithatom, hogy Magyarországon mind
a Nyolcak, mind Nagybánya szecesszió volt, de vajon lehet-e Nagy-
bányát és a Nyolcakat közös nevezőre hozni művészeti szempontból?
Természetesen nem.

NP: Annál kevésbé, hiszen a hivatalos művészethez képest
Nagybánya szecesszió, de a Nyolcak Nagybányához képest is
szecessziót jelentettek.

IGy: A művészet folytonosan fejlődő állapotban van és semmi-
féle fétissel nem irható körül. Vannak persze bizonyos uralkodó

irányzatok, de azt hiszem, ott is végső soron inkább valamely társadalmi szükséglet kielégítése fogja össze az embereket, mintsem tisztán irodalmi jellegű törekvések. A magyar irodalomnak kétségkívül pregnáns korszaka a reformkorszak irodalma. Az 1790-től 1848-ig fejlődő reform-irányzat tagadhatatlanul rányomja bélyegét minden költőre, olyan költőkre is, akik - ha tisztán művészeti szempontból nézem őket - rendkívüli mértékben ellentétei egymásnak. Berzsenyit és Csokonait lehetetlen közös nevezőre hozni. Sok eset van, amikor az írók éppen nézeteltéréseik révén függnék össze és együtt jellemeznék egy korszakot. Például pregnáns Balzac és Stendhal esete, akik éppen ellentétességük következtében jellemző írói ugyanannak a korszaknak. Hogy másik példát mondjak: egyrészt Tolsztoj, másrészt Dosztojevszkij, harmadsorban a Csernisevszkijből kiinduló irány Oroszországban együtt végzi el a régi nemesi irodalom plebejussá alakítását. Tolsztoj és Dosztojevszkij nem kevésbé plebejusok, mint Csernisevszkij, - annak ellenére, hogy politikai kérdésekben szembenállnak vele és egymással. Olyan átfogó szempontot kell itt keresni, amelyben ezek a nagy társadalmi áramlatok és a legfontosabb ~~st~~ stilisztikai és művészeti problémák összefutnak. Véleményem szerint Tolsztoj vagy Dosztojevszkij stílusát az irodalom plebejussá alakulása nélkül nem lehetne megérteni. Annak ellenére, hogy ők ketten stílusban ellentétesek, egymás stílusát nagyon szigorúan ítélik meg, bizonyos fókuszra a Turgenyev-féle nemesi irodalommal szemben mégis egységet képeznek. Véleményem szerint ezeket a kérdéseket mindig nagyon komplexen kell ~~szigorúan~~ elbírálni, különben az irodalomra átvitt mindenféle stílus- vagy irányzat-kategória fétissé válik.

NP: Ezzel többé-kevésbé megválaszolta a következő kérdésemet is, azt tudniillik, hogy az irodalomtörténet periódusait

mennyire belső esztétikai kategóriákból és mennyire külső, politikai, történeti, társadalomtörténeti kategóriákból vesszük le? Ha jól értem, inkább az utóbbira teszi a hangsúlyt.

LGy: A kettő csak együtt értelmezhető. Ha Dosztojevszkij pusztán politikus lett volna, politikailag itélném meg; akkor azonban nem lenne érdemes róla beszélni, mert politikai ~~írta~~ tekintetben annyi ostobaságot mondott, hogy azt jobb volna elfelejteni, mint megjegyezni. Ellenben Dosztojevszkij egész stílusát, azt, amit az előbb belsőnek nevezett, enélkül a sajátos és plebejus jellegű lázadás nélkül nem lehet megérteni. Az emberiség, sőt az egyes nemzetek fejlődésében vannak szakaszok, amelyek jellemzésénél nagyon nehéz elválasztani, hogy mi a társadalmi és politikai elem és mi az irodalmi.

A magyar irodalomban nagyon világos példák állnak előttünk. Évtizedeken keresztül meghamisították Petőfit azáltal, hogy a politikát igyekeztek kikapcsolni belőle. Az a kísérlet, amely a Gyulai iskolában indult: egy tisztán költői Petőfit megrajzolni, amelyből a szerintük helytelen politikai elem ki van kapcsolva, ^{ntem} szerinte Petőfi költői nagyságának meghamisításához is vezetett és az Ady féle Petőfi nem alkuszik éppen ezen a ponton jelenti Petőfi költői nivoltának reneszánszát. Én tehát a kérdésfeltevés, a külső és a belső szempont különválasztása ellen tiltakoznék. Belső kérdés volna az, hogy Petőfi egy verset jambusban vagy magyaros versmértékben ír és külső kérdés volna az, hogy republikánus?

NP: Belső kategórián itt elsősorban megint stílus kategóriát vagy a stílusmozgás kérdését értettem, tehát - Petőfinél maradván - a romantikát mint periódus=^{ót} meghatározó tartjuk fontosnak-e és eszerint a romantika feltűnésétől és hanyatlásától

tegyük-e függővé a korszak=periódust vagy pedig a társadalmi mozgásnak, a reform korszaknak a forradalmi korszakba való átmenetelétől és a forradalom lehanyatlásától?

LGy: Azt hiszem, ha erre a korszakra Magyarországon a romantika kategóriáját alkalmazzuk, akkor - talán a fiatal Vörösmartytól eltekintve - senkit sem tudunk megmagyarázni. Sem Csokonai, sem Berzsenyi, sem Kazinczy, sem Kölcsey nem számíthat ebben a tekintetben romantikusnak, Petőfi és Arany még kevésbé. Véleményem szerint, ha Petőfit és a fiatal Aranyt /aki kétségkívül Petőfi vonzási köréhez tartozik egy bizonyos mértékben/ meg akarom érteni, akkor a megértés alapfeltétele: megérteni egyrészt azt a mozgalmat, amely Magyarországon II. József után, 1790 körül megindult és csúcspontját éri el a romantikához valóban sok tekintetben közelálló Vörösmarty költészetében. Ehhez a korszakhoz azonban hozzátartozik, hogy annak végén, amikor már a jövőre 1848 előrevetí árnyékát, az addig teljességgel uralkodó nemesi irodalomba belép egy paraszti, plebejus irányzat, amelyet Petőfi és Arany képviselnek. Az igazi megértéshez ^ekettség szempont nélkül nem tudnánk eljutni, ha tehát egyrészt nem vennénk tekintetbe a reformkorszak folytonos emelkedését, kulminációját, másrészt a nemesi irodalom hegemoniájának megszűnését a paraszti plebejus áramlat javára. Azt hiszem, hogy ez Petőfiből sokkal többet magyaráz meg, mint a romantika.

NP: Ez egyébként felveti a magyar irodalomtörténetnek és általában a keleteurópai irodalomtörténetnek azt az elég súlyos problémáját, hogy meglehetősen fáziskülönbség van a keleteurópai, ebben az esetben konkrétan a magyar irodalom és a nyugateurópai ~~irodalmi~~ nemzeti irodalmak fejlődése között. Itt mindig küzdünk azzal a nehézséggel, hogy pusztán autochton fejlődés kategóriáiban vagy periódusaiban gondolkozzunk-e, vagy pe-

dig próbáljuk meg ezeket többé-kevésbé szoros szállal hozzáfűzni a nagy európai irodalmak fejlődési periódusaihoz?

LGy: A nagy formációváltások természetesen rányomják bélyegüket az irodalomra és a művészetre. Az európai fejlődésnek az a jellege, hogy a hűbériségből átmegy a kapitalizmusba; egészen kétségtelen, hogy ez érvényesül minden nép irodalmában és művészetében, de nagy különbségek vannak még nyugaton is. Ezen a téren el szokták felejtteni Marx elméletének egyik legfontosabb mozzanatát: az egyenlőtlen fejlődést; azt tudniillik, hogy a hűbériségből a kapitalizmusba való fejlődés egészen másképpen megy végbe - hogy csak egy nyugati példánál maradjak - Franciaországban, mint Angliában. A francia és az angol fejlődésben a hűbériségből a kapitalizmusba való átmenet sem irodalmilag sem művészetileg nem esik pontosan össze, legfőképp azért nem, mert az a társadalmi fejlődés, amely mindkettőnek alapját képezte, Angliában a 17. század közepén hoz létre forradalmat, Franciaországban pedig a 18. század végén egy egészen más jellegű forradalmat. Egyszerűen lehetetlenség, hogy az irodalom a Cromwell-forradalomba ugyanugy reagáljon, mint a Robespierre-féle forradalomra. A fejlődés egyenlőtlensége következtében természetesen Kelet-Európában sem eshetnek össze ezek a periódusok, mint ahogy ^{Franciaor-}~~Franciaor-~~szágban és Angliában sem esnek össze.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.

Érdekes módon bizonyos tekintetben hasonló mozzanat tapasztalható a francia, angol fejlődésben és keleten, Oroszországban; mégpedig azért, mert a hűbériség felszámolása olyan folyamat, amelyben az abszolút királyság segítségével megtörténik a nemzeti konstituálódás. Hogy ~~xx~~ még egyelőre ne beszéljünk keletről: Németországban és Olaszországban a nemzeti konstituálódás csak a kapitalizmus csúcán, a 19. század közepén jön létre. Nyilvánvalóan jelentős tény egy ország belső irodalmi problémái tekintetében, vajon az

egy nyelvet beszélő és magát egységesnek érző nép nemzetté vált-e már vagy sem? Csak el kell olvasni a német és az olasz irodalmat, hogy lássuk, a nemzetté válásnak milyen következményei vannak.

Most továbbmegyek és a mi társadalmi kritikai szempontjainkat szeretném kissé nagyítóüveg alá venni. Ugyanis megszöktünk egy olyan osztályanalízist, amely szerint beszélünk főnemességről, köznemességről és pölgárségről, stb, anélkül, hogy a legkisebb tekintettel lennénk arra, hogy pl. a köznemesség Magyarországon mást jelent, mint Franciaországban vagy Poroszországban. A francia nemesség az abszolút királyság mellett állt és mint osztály megsemmisült a francia forradalomban. Németországban a porosz fejlődés katonai és hivatalnoki nemességet csinált a junkerekből, akik a porosz abszolútizmus támogatói és így módon a reakció központjává váltak. Magyarországon a Habsburgokkal való együttműködés következtében az a sajátos helyzet áll elő, hogy a köznemesség válik a nemzeti egység létrejöttének és megteremtésének előharcosává, eszközévé és ezzel a nemesség olyan relative haladó szerepet kap, amellyel például Poroszországban sohasem rendelkezett. Ezt rendkívül fontos szempontnak tartom. A magyar irodalomban döntő jelentőségű ~~xxx~~ az, hogy meddig tart a köznemesség vezető szerepének ez a viszonylag progresszív mivolta. Ez például olyan eset, amikor a politikai és az irodalmi periodizáció - ha csak egy évre is, de - elválnak egymástól. Ha én társadalmilag és politikailag akarom a magyar történetet periodizálni, akkor nem kétséges, hogy 1848 az a határ, amikor ^akapitalista társadalomba való átmenet komoly formában megkezdődik. Ha irodalmilag veszem, akkor egy évvel ki kell töltnem a periódus-határt, mert 1790-től a világosi fegyverletételeg - kezdve a Martinovics-féle összeesküvésen és végezve Kossuth Lajos működésével - a magyar nemességnek mint a magyar nemzeti egység hordozójának a társadalmi haladásért való küzdelemben kétség-

kivül megvan a szerepe. Ez a szerep Világossal megszűnik. Nem a kapitalizmusba való átmenet folyamata szűnik meg, mert lehet azt mondani, hogy a Habsburg megszállás alatt csak gyorsul ez a fejlődés, ellenben megszűnik a kapitalista fejlődésnek egy a magyar haladás elvével való összekapcsolása, amennyiben a kapitalizálódás következtében az addig vezető szerepet játszó kis- és középnemesség parazita réteggé változik át; ökonómiaiilag teljesen problematikus lesz a helyzete és ilymédon sajátos, a magyar kapitalizmus használfvező és politikailag vezető réteggé alakul át. Ez lejátszódik már 1867 előtt, de természetesen 1867-ben kulminál.

Szerintem irodalmilag azt kell figyelembe vennünk, hogy 1790-től egészen Petőfiig, a fiatal Aranyig, az 1848 előtt írott Eötvös-regényekig a magyar irodalomnak egy nagy, progresszív, felfelé menő vonala van. Ez a vonal megtörik 1849-ben: Petőfi elesett, Eötvös tulajdonképpen mint író elhallgat és amit ír, az már nem folytatása a Magyarország 1514-ben-nek, Vörösmarty is csak néhány - persze nagyszerű - költeményt ír ebben a korszakban, Arany János pedig rendkívül mély válságba kerül, amit szeretnek nálunk elhallgatni. Kétségtelen ugyanis, hogy Arany János 1849 után nem találta meg soha többé a helyét. Az eddigi főirány helyébe a Habsburg monarchiával való kompromisszum lép, amelyben - nem tudom másképp kifejezni - ennek a nemesi irodalomnak a kapitalizmusba való átfothadása fejeződik be. Egészen világosan és egyenletesen megy ez végbe Kemény Zsigmond oeuvre-jében, nagyon változatosan és nagyon nagy ingadozásokkal Jókai oeuvre-jében. Szerintem 1849 éppen ezért ilyen irodalmi határ, amelynek

alapja természetesen 1848 bukása. Azt hiszem, hogy a magyar irodalomnak ezt a szakadását a 19. században helyesebb 1849-hez, mint 1848-hoz kötni.

NP Egyébként ez az egész fejtegetés felveti azt a kérdést is, ami azt hiszem, mindenféle periodizációnak egyik legsúlyosabb elvi és gyakorlati problémája; a kontinuitás és a diszkontinuitás hogyan jelenjék meg a periódus-elhatárolásban, mi a szerepe a kiemelkedő alkotásnak vagy alkotónak egy periódus meghatározásában és mi az irodalmi átlag, az irodalmi közizlés szerepe?

Így: Minthogy az irodalom a társadalomban szerves komplexumot alkot, ennél fogva a pólusok kiküszöbölésével karakterisztikát csinálni nem lehet. Ha a francia forradalmat politikailag akarom jellemezni, akkor azt nem tehetem sem pusztán a royalistákból, sem csupán Robespierrekéből kiindulva. Hozzátartozik a Gironda, sőt Fouché és Talleyrand, stb. is. Csak így kaphatók összképet a francia forradalom jellegéről. Egy irodalomhoz a csúcspontok éppúgy hozzátartoznak, mint a népszerű átlag, - ez egészen kétségtelen. Adyt nem tudnánk megérteni, ha nem lenne egyuttal kortársa a zsidó polgárságból Molnár Ferencnek, a keresztény gentry tradícióból Kozma Andortól Szabolcska Mihályig számos írónak. Az irodalom karakterisztikumát sem a nagy író nélkül, sem pusztán a nagy íróból nem lehet rekonstruálni; egy korszak irodalma totalitás, amely az egyenlőtlen fejlődések összegezéséből, azon belül a szélsőséges álláspontokból és kompromisszumokból jön létre. Az egy nevezőre vagy egy jelszóra visszavezetett korszakolás véleményem szerint mindig az illető korszak meghamisí-

tása. Homogén korszakok nem léteznek és ahogy nem léteznek korszakok nagy írók nélkül, úgy nem létezhetnek pusztán nagy írókból.

NP: Eszerint éppen olyan helytelennek tartaná a század első két évtizedét Ady-kornak nevezni, mint szecessziós korszaknak?

LGy: Van itt egy sajátos problémá, amelyet illetően még magamban sem jutottam el a végleges döntésig, csak felvetem a kérdést, mert érdekesnek tartom. A magyar irodalom egyik korszakhatárát 1849-ben látom, amikor az az új, amelyet főképpen Petőfi, Arany és a fiatal Eötvös képviselt, vagyis a Magyarország radikális átalakítására készülő irányzat katonailag és politikailag egyaránt megbukott. Kezdettől fogva mélyen problematikus az a gentry kapitalizmus vagy gentroid kapitalista fejlődés, amely Magyarországon ezután kezdődik. Amikor azt mondom: "kezdettől fogva problematikus", akkor arra gondolok, hogy Gyulai Pál már az Egy régi udvarház utolsó gazdája című művében a gentryt teljesen problematikus és a felbomlás kezdetén álló osztályként ábrázolta és innen egyenes vonal vezet el a magyar társadalomnak ahhoz a kritikájához, amely - ezt megint nem lehet tagadni - Jókainál itt-ott előfordul. Jókainak vannak parlamenti és választási leírásai, amelyekben ez a kritika határozottan megnyilatkozik. Ez az irány csúcspontját éri el Mikszáth oeuvre-jében, különösen a késői Mikszáthnál. Tehát adva van egy uralkodó, vezető osztály, amely semmi áron nem hajlandó a vezetést átadni annak ellenére, hogy az igazi és vele szimpatizáló irodalom magát az osztályt mindenestől rendkívül problematikusnak látja.

Ez ellen a magyar kapitalizmus fejlődésével ellenmozgá-
lom indul meg, s ez megint egy sajátos magyar jelenség megnyil-

vánulása, egy olyan jelensége, amelyet nem lehet a magyar fejlődésből kikapcsolni: ti. sem a középkorban, sem az újkorban magyar városi kultúra nem jött létre. Ha a középkori német kulturáról beszélek, akkor a német városok architektúrájától és festészetéről beszélek és Hans Sachson keresztül el tudok jutni a legmagasabb rendű német irodalomig. A magyar történelem egyik tragikus jelensége, hogy a Hunyadiak, akiknek nagyszabású koncepciójuk volt a magyar abszolutizmus megteremtésére a török elleni küzdelem céljaira, megbuktak éppen a városok hiányában és a kapitalizálódó Magyarország nagy gyengéje, hogy a kapitalizálódó rétegek nagyrészt nem magyarok, hanem németek vagy zsidók. Elnélfogva az az autochton kapitalizmus, amely már a 17. században jellemzi az angol és a francia irodalmat, Magyarországon teljesen hiányzik. Paradox módon azt mondhatnám, hogy Déry Tibor Befejezetlen mondata az első igazi városi regény, amely Magyarországon született. Elhíheti, hogy nem az antiszemitizmus beszél belőlem, de a fiatalkoromban nagy szerepet játszó Kóbor Tamás regényei zsidó regények és nem magyar regények, azt hiszem, ezt ma senki se vonná kétségbe. Ennek a jelenségnek a visszfénye mélyen behatol még a Nyugatba is és megteremti ott azt a sajátos kettősséget, melyben egyrészt jelen van Ady, aki felmondja az 1849 óta létrejött összes kompromisszumokat és kapcsolja a fejlődést a Petőfi-féle forradalmi gondolatokhoz, másrészt jelen van - nem utolsá embert mondok - Ignotus, aki a Nyugatnak pusztán helyet követel a genrti irodalom mellett. Ignotus csak annyit kíván, hogy ne nyomják el ezt a városi irodalmat, hanem tőrjék meg a genrti irodalommal együtt. Ez a széles xxi skála nyilvánul meg a döntő kérdések megítélésében is.

Most egy végig nem gondolt ötletet mondom, de azt hiszem, hogy érdemes rajta elgondolkozni. Ez a nagy periódus, a gentry parazita szerepe 1849-cel kezdődik és érdekes módon - ez a magyar irodalomtörténészek számára is probléma - 1919-cel végződik. Az 1919 utáni irodalom, a Nyugat irodalma is megváltozik és határozottabbá válik, mint az 1919 előtti. Ha mi Babitsot, Tóth Árpádot és Kosztolányit igen jelentékeny költőnek ismerjük el, nem szoktunk bevallani, hogy nagyrészt 1919 utáni termésükre gondolunk. Aki ma Babitsot nagy költőnek tartja - és én igen jelentékeny költőnek tartom - az a Jónás könyvéből indul ki és nem az 1908-as Swinburne-utánezatokból és nem kétséges, hogy az az elégikus sirákhözás, amely a fiatal Tóth Árpád alaphangja a Nyugat első korszakában, rendkívül magasrendű és elkeseredett melankóliává alakul át 1919 után. Most nem beszélek arról, hogy 1919 után a magyar irodalomban egészen új jelenségek lépnek fel. Itt nemcsak József Attilára gondolok, de például Illyés Gyulára és Déry Tiborra. Illyés például típusában abszolúte különbözik az 1849-1919 közötti korszak összes íróitól, Dérynél viszont azt merném mondani, hogy írói oeuvre-je folytatása a korszakot megelőző időből Eötvös Magyarország 1514-ben című regényének, amely európai rangú regény és a Walter Scott=iskola nem gyengébb folytatása, mint bármely más hasonló típusú német, olasz vagy orosz regény. Eötvös után európai színvonalú magyar regényirodalom nem létezik. Most nem tárgyalom, hogy Mikszáth milyen speciális helyet foglal el, hanem csak arra utalok, hogy tulajdonképpen a Befejezetlen mondattal lép be Magyarország újra az európai regényirodalomba. Improvizálok csupán, de meggondolandó az lenne, hogy a magyar irodalmi fejlődés fő korszakait nem a

következő évszámok határolják-e: 1790-1849, 1849-1919 és 1919 után. Nem tudom, Önnek, mi a véleménye?

NP: Nagyon érdekes mindez, amit elmond. Ekörül már sok vitánk volt, gyakorlati kérdés tette számomra az 1919-es korszakhatárt problematikusá. Ti. az eddigi gyakorlatunkban azokat az írókat, akik 1919 előtt lépnek fel, tehát a Nyugat íróinak összes markáns figuráit letárgyaljuk a modern irodalom kezdeteként valamikor 1905-1919 között. Azt is meg akarom kérdezni, hogy az 1905-ös határt nem kelle-e egy kicsit előbbre tenni vagy későbbre kitolni, de ebben a pillanatban az problematikus a számomra, hogy ha 1919-et vesszük fő korszakhatárnak és így előtte letárgyaljuk Adyt, Babitsot, Kosztolányit, Tóth Árpádot, Móricz Zsigmondot, Nagy Lajost, Füst Milánt és így tovább, akkor az 1919-1945 közti korszak pőrén marad, nincs ott más, mint József Attila és a népi írói mozgalom, élén Illyés Gyulával.

LGy: És Déry.

NP: Déry és egy bizonyos urbánus irodalom; holott a valóságban a társadalmi és az irodalmi élet mozgásában az előbb említett költők és írók legnagyobb része döntő szóval, alkotó ereje teljében van jelen, legtöbbször legnagyobb műveiket éppen ebben a korszakban teremtik meg; példaként vagy ellenpéldaként, de nagy sullyal vannak jelen. Tul meztelené válik ez a korszak, ha 1919-et ilyen éles metszőpontnak vesszük.

LGy: Csakhogy én azt hiszem, az Ön érvelése éppen enge igazol, mert azt természetesen megtehetem, hogy ezeknek az íróknak a fejlődését kettévágom és a két részt külön tárgyalom. Ilyen

elválasztás szükségessége nem csak nálunk merült fel. A német irodalomtörténet külön kell tárgyalja Goethe és Schiller fiatalkori és férfikori fejlődését /közben van a francia forradalom/, ugyancsak Heine utolsó korszakát /közben van a 48-as forradalom/, stb. stb. A Nyugat első korszakában tulajdonképpen egyetlen magyar író volt, aki kifutotta a formáját és ez Ady Endre; ő azonban nem jellemző a Nyugatra. A Nyugat összes jelentékeny írói - talán az egy Méricz Zsigmondot kivéve, aki már előbb is igen jelentős műveket alkotott - fejlődésük elején állottak és fejlődésük betetőzése az 1919-cel kezdődő új korszakra esik. Babitsra, Kosztolányira, Tóth Árpádra és másokra az a jellemző, hogyan reagáltak, amikor az ellenforradalom és a fasizmus őket állásfoglalásra kényszerítette. Ez a korszak élénken különbözik az 1919 előtti korszaktól. Az első világháborúra Babits még az Ültessünk virágot motivumával reagál, a második világháborúra Illyés Gyula a Nem volt elég című versével. Azt hiszem, nem kell mást tenni, mint ezt a két verset összevetni, hogy lássuk: mi történt a magyar irodalomban ebben az időben. Marx az 1849 utáni Németországra azt mondotta, hogy az ellenforradalmi talaj is forradalmi. Ha ez a mondás valahol érvényes, akkor az 1919 utáni Magyarországon az, ahol minden elnyomatás és a fasizmusba való átmenet dicstelensége ellenére Magyarország ideológiai-
lag igen komoly ellenállást produkált a ~~kizár~~ hitlerizmus ellen. Az olyan mű, mint a Jónás könyve, európai méretekben is megállja a helyét, mint az értelmiség Hitler-ellenes tiltakozása. Abból tehát, amit Ön az 1919-es korszakhatár ellen felhoz, nagyon sok évről az én igazam mellett szól.

NP: Egy pillanatra térjünk vissza azonban arra a kérdésre, amelyet előbb csak pedzettem: ezen a nagy perióduson be-

lül - 1849 és 1919 között - Lukács Elvtárs nyilván látja, hogy valami új kezdődik az 1900-as évek elején.

Léy: Bizonyos. Ez abból következik, hogy a polgárság - Ignotust idézem - a maga jogait kezdi követelni a gentry mellett. Itt a "mellett" szót tartom fontosnak: nem arról van szó, hogy megbuktassák a gentry vagy gentroid Magyarországot, hanem egy bizonyos egyenrangúságot teremtsenek mellette, ami kifejezésre jut a hivatalos politikában is, a polgári bárók, nemések, udvari tanácsosok stb. kinevezésénél és abban, ahogy erre a gentry reagál; az egész sajátos magyar helyzetben, ahol minden antiszemitizmus ellenére szakadatlan a vegyesházasság a gentry, sőt az arisztokrácia és a zsidóság között. Ez az Ignotus követelte szabad kifejezésre való jog a gentry irodalom mellett, véleményem szerint két eseménnyel kezdődik Magyarországon: az egyik Bródy Sándor fellépése, a másik a Hét megalapítása. Itt lényeges változás történik és ez kétségkívül jogossá tenné, hogy itt alkorszak=határt állapítsunk meg. Hogy ezt az alkorszakot Bródy fellépésétől vagy a Hét megalapításától datáljuk, az ebből a szempontból mindegy; kétségtelen azonban, hogy a Hét ebben a tekintetben előfutárja volt a Nyugatnak. Adyt nagyon nehéz félretenni, de ha egy pillanatra zárójelbe tennénk alakját, akkor az Osvát, Babits, Kosztolányi, Ignotus, Hatvany=féle Nyugat sok tekintetben folytatása volna a Hétnek. Az igazi fordulatot Ady szellemisége hozza létre.

1849 döntő volt, utána 1919 a döntő, 1849-1919 valójában egy fő korszakot képvisel nagyon sok alkorszakkal: 1849-1867-ig, 1867-től, a Hét megalapításáig, majd az Októberi Forradalomig és az Októberi Forradalomtól a Kommun bukásáig; ezen a nagy korszakon belül tehát négy egymástól messzemenően különböző korszak-

ról van szó. Az első korszakban még az 1849-ből öröklött írók dominálnak, az 1867 utáni korszakot szerintem Jókai eláénére irodalmilag Mikszáth dominálja, Mikszáth az az író, akiben ezek a problémák összefutnak, azután jön Ady korszaka és azután jön még egy korszak, amely irodalmilag is külön definiálható, úgy-hogy ez a nagy korszak négy alkorszakra oszlik.

NP: Köszönöm a nyilatkozatot, ne is menjünk tovább, ha csak Lukács Elvtársnak nincs valami lényeges hozzátennivalója.

LGy: Az elmondottakat tartanám lényegesnek. Különösen azt szeretném még hangsúlyozni, hogy az egész magyar irodalomfelfogás számára rendkívül problematikus az a tény, hogy a kis-és középnemesség 1848-ig forradalmi szerepet töltött be, mert hiszen a radikális földosztás és a nemzetiségi kérdés megoldása teljesen hiányzik a programjukból, - nagyon érdekes módon még Petőfiéből is. Petőfi radikalizmusa egy németellenes, republikánus radikalizmus és tulajdonképpen nem hiszen, hogy a nemzetiségekkel való megegyezés politikáját, ami Adynál, s nem véletlenül Bartóknál is a legnagyobb mértékben megvan, Petőfi műveibe bele lehetne magyarázni. Különleges a magyar fejlődésben, hogy a sajátos gentry vezetés és a kapitalizálódó gentry és a gentroiddá váló pljolgárság életfelfogása és stílusa mélyen rányomja bélyegét még a Nyugat 1919 előtti íróira is. Gondoljon arra, hogyan fogadta a fiatal Babits és a fiatal Kosztolányi az Uj Verseket; erről vannak autentikus dokumentumaink, fiatalkori levelezésük, amelyben mindben az rejlik, hogy a belső szakítást nem akarják elvégezni, a gentroid Magyarország mély, belső kritikájára nem képesek.

Arra gondolok, hogy Tisza István, Széll Kálmán és más hasonló típusu gentryk, akik résztvesznek az iparosodásban, a-

kik, mint Széll Kálmán nagybankok igazgatói és így tovább, személyesen is ezt az összeolvadást reprezentálják, amely - és ezt a magyar irodalom szempontjából nagyon fontosnak tartom - megakadályozza ennek az irodalomnak igazi kritikai magatartását. Sőtérrel polemizálva Fehér Ferenc vetett fel egy nagyon érdekes problémát, amikor ti. Ambrus Zoltánban látta az újabb magyar irodalomnak azt a típusát megtestesülni, amely átveszi az összes párizsi újdonságokat és Magyarországon mint egy művelt konzervatív elem szerepel, szemben a korszak igazi megújulási törekvéseivel. Gondoljon Ambrus és Osvát Ibsenhez való viszonyára. Ez a probléma még ma is eleven az irodalomtörténetben, sőt a Sőtér által redigált irodalomtörténet tulajdonképpen leszögezése ennek a vonalnak. De nem egyes személyekről van szó; általában arra az irodalmi közvéleményre gondolok, amely mindenáron megakadályozza a századvég és a századforduló Petőfi, Ady, József Attila szellemében való kritikáját. József Attila nagyon helyesen írt Adyról: "Kő hull, s a kastély ablaka zörög". Ez a kő hull már Adynál. Ha ma Adyról írunk, akkor tulajdonképpen az irodalomtörténeti problémák, szecesszió és más hasonló kategóriák hangoztatása mellett eltűnik az, ami Adyban igazán lényeges, a "Dózsa György unokája vagyok" motivuma és emögött az van, hogy a magyar intelligenciának tekintélyes része 1919 ellenére, annak ellenére, ami Babitsból lett 1919 után, annak ellenére, amit József Attila, Bálint György, Radnóti, Illyés stb. képviseltek, azt az 1849-1919 között uralkodó kompromisszumot még ma is fenn akarja tartani és azt hiszem, hogy ez a törekvés a magyar irodalom periodizációjában is tükröződik.

Nem tekintem magamat a magyar irodalomtörténet szak-

szerű művelőjének, de végre is fiatalkorom óta mindig kapcsolatban álltam a magyar irodalommal és azt hiszem, hogy ezek mégis olyan megjegyzések, amelyekről érdemes vitatkozni.

NP: Remélem is, hogy lesz körülötte vita.

MTA FIL. INT.
Lukács Arch.